

**Наставно-научно веће
Филозофског факултета у Београду**

Изабрани одлуком Наставно-научног већа Филозофског факултета у Београду од 3. јула 2020. године, у комисију за оцену и одбрану докторске дисертације под насловом *Гроф Николај Павлович Игњатијев и балканско питање (1864-1875)* докторандкиње **Маје Николић**, вишег асистента на Филозофском факултету Универзитета у Источном Сарајеву, имамо част да поднесемо следећи

Р Е Ф Е Р А Т

Основни подаци о кандидату

Маја Николић је рођена 7. септембра 1984. године у Горажду. Услед ратних дејстава на подручју Босне и Херцеговине, 1992. године се преселила у Бар, где је завршила основну школу и гимназију. Студије историје на Филозофском факултету Универзитета у Источном Сарајеву похађала је у периоду између 2003. и 2007. године и стекла диплому као најбољи студент у генерацији. Мастер студије је похађала на Филозофском факултету на Палама. Положила је све испите са просечном оценом десет и одбранила рад под насловом *Дипломатска дјелатност грофа Николаја Павловича Игњатијева: од Лондона до Константинопоља (1856-1864)*. Докторске студије историје је уписала 2008. године, на модулу Модерна историја Одељења за историју Филозофског факултета у Београду под менторством проф. др Милоша Ковића. Положила је све испите са просечном оценом десет и 23. фебруара 2017. године одбранила предлог теме докторске дисертације *Гроф Николај Павлович Игњатијев и балканско питање (1864-1875)*.

На завршној години основних студија историје ангажована је као демонстратор на Студијском програму за историју Филозофског факултета на Палама. Након дипломирања, од академске 2008/2009. године бирана је у звање асистента на Студијском програму за историју, на предметима Европа у XVI и XVII веку, Велики век просвећености (XVIII век), Европа између револуција 1789-1848. године, Европа и

свет 1848-1914. године, Источно питање и Историја дипломатије. Године 2012. је изабрана у звање вишег асистента, а од фебруара 2017. године је у реизбору истог звања.

Као стипендиста руске амбасаде у Босни и Херцеговини, од 2010. до 2014. године више пута је боравила у Москви, на РГГУ-у (Российский государственный гуманитарный университет) и Ст. Петербургу (Российский государственный педагогический университет имени А. И. Герцена). Истраживања за израду дисертације допунила је у Софији, Београду и на Цетињу. Необјављену архивску грађу проучавала је и сакупљала у следећим установама: Архив внешней политики Российской империи (АВПРИ), Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ), Российский государственный архив древних актов (РГАДА), Российский государственный исторический архив (РГИА), Отдел рукописей Российской государственной библиотеки (ОР РГБ), Институт русской литературы (Пушкинский дом) РАН, Российская государственная библиотека, Научно–исследовательский Отдел рукописей (НИОРРГБ), Централен државен архив (ЦДА), Архив Србије (АС), Државни музеј, Архивско одјелење (ДМ-АО), и др.

Кандидаткиња је учествовала у неколико пројеката Министарства науке и технологије Републике Српске. Међу њима су: „Друштвена историја Босне и Херцеговине“ (2012-13. године), „Континуитет трајања српског народа западно од Дрине – историјске основе настанка Републике Српске“ (2014-15. године) и „Геноцид над Србима у Сребреници у Другом свјетском рату“ (2019. године)

Учествовала је на више међународних и националних научних скупова. Аутор је више научних радова. Од 2015. године је члан и секретар Удружења историчара РС „Милорад Екмечић“.

Предмет и циљ докторске дисертације

Обимна истраживања улоге Н. П. Игњатијева у историји Источног питања до данас су углавном била заступљена у руској и бугарској историографији. Јединствен истраживачки и научни допринос пружила је монографија В. М. Хевролине, *Николай Павлович Игнатъев - российский дипломат*. Осим тога, последњих година је објављено више збирки докумената, монографија и научних радова о грофу Игњатијеву, са

посебним освртом на његову улогу у спољној политици Русије. У том делу треба издвојити збирку *Граф Н. П. Игњатјев и Православный Восток: документи, переписка, воспоминания*, т. I, Записки о русской политике на Востоке, 1864–1887 гг (2015) приређивача О. В. Анисимова и К. А. Ваха. Бугарски историчар Илија Тодев је превео и написао увод за двојезичну дипломатску збирку, Граф Н. П. Игњатјев, *Дипломатически записки (1864—1874). Донесения (1865—1876)*, т. I, II: *Записки (1864—1871)* (2008/09).

Н. П. Игњатијев одсудно је, у добу своје дипломатске службе у Цариграду, утицао на историју српског народа, нарочито за време Велике источне кризе. На његовом примеру може се проучавати и боље разумети однос царске Русије према српском питању у 19. веку. Српска историографија дала је драгоцене прилоге истраживању улоге и деловања грофа Игњатијева, али до данас није дала целовиту монографију, темељнију научну студију посвећену овој теми. То је главни предмет и циљ дисертације *Гроф Николај Павлович Игњатијев и балканско питање (1864-1875)*.

Предмет докторске дисертације *Гроф Николај Павлович Игњатијев и балканско питање (1864-1875)* јесте дипломатска активност руског амбасадора Н. П. Игњатијева у Цариграду, у преломним годинама за ослободилачке покрете Срба, Бугара, Румуна и Грка. Игњатијев је важио за дипломату са сопственим програмом балканске политике. Његови главни непосредни циљеви били су поништавање тачке о неутрализацији Црног мора, повратак изгубљених територија и сарадња са балканским православним хришћанима у оквиру њихових национално-ослободилачких планова. Заједно са блиским сарадницима у амбасади, али и неколицином руских конзула на Балкану, који су делили његове погледе на источну политику, формирао је „игњатијевљеву школу дипломатије“. Интересовање руских дипломата и конзула за сарадњу са православним хришћанима и подршка њиховим ослободилачким плановима против Турске, код локалног становништва стварали су утисак да руска влада подржава њихове активности у већој мери него што је то заиста чинила. Поменутој групи руских дипломата припадао је и Н. П. Игњатијев, а на примеру његове дипломатске мисије у Цариграду може се показати у којој је мери једна личност, на позицији амбасадора, могла дати лични печат политичким догађајима на Балкану и утицати на њихов крајњи исход.

Кандидаткиња је проучила методе, циљеве и постигнућа мисије Игњатијева у Цариграду, али и указала на разлике, тамо где су постојале, између његових личних ставова и званичне политике Русије. Из једне опште слике о руској политици на Балкану сагледала је и издвојила иницијативе амбасадора Игњатијева. Указала је на

његов утицај на догађаје који су се нарочито шездесетих година 19. века смењивали на Балкану.

На основу руских извора и релевантне научне литературе колегиница се потрудила да укаже на мање познате чињенице из дипломатске каријере руског дипломате, али и да пружи одговоре на питање у којој мери су његову улогу исправно оцењивали његови савременици и потоњи истраживачи. Један од циљева је био и да се покаже колико је, у неким тренуцима, самоиницијативно поступање руског амбасадора утицало на политичке прилике на Балкану, као и то на који начин су хришћани одговарали на његове приједлоге и иницијативе.

У хронолошком смислу докторска дисертација обухвата првих десет година дипломатске мисије Н. П. Игњатијева у Цариграду (1864-1875). Кандидаткиња се у уводним поглављима осврнула и на раније године, када је почео да се формира програм источне политике руског дипломате. Потоње деловање Игњатијева у Цариграду може се поделити и у неколико периода у којима су се мењали његови методи и, знатно мање, идеје. Проучавање његове улоге у Великој источној кризи представља посебну целину и зато је остављено за наредна истраживања. Она, међутим, неће моћи да буде проучена и истражена без познавања његовог претходног деловања, које пружа ова докторска дисертација. Она је заснована на превасходно руској, али и бугарској и српској архивској грађи, објављеним збиркама докумената, штампи, периодици, мемоаристици и релевантној научној литератури.

Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Истраживање је потврдило хипотезе постављене у предлогу теме докторске дисертације. Кандидаткиња је у првим поглављима представила ране фазе сазријевања у дипломатији Н. П. Игњатијева и описала његова рана уверења о хришћанима у Хабзбуршкој монархији и Османском царству. Руска позиција на Балкану је у годинама после Кримског рата била ослабљена. У сарадњи са француском дипломатијом, све до 1863. године, руска влада је настојала да обнови своје пређашње позиције на Балкану.

Н. П. Игњатијев није са симпатијама гледао на покушаје усаглашавања ставова са било којом од европских влада, сматрајући да ће Русија постићи најбољи резултат уколико се самостално договори са Турском, без страног посредовања. Показао је то и

пошто је стигао у Цариград. Уверљиво је описан начин на који је руски посланик почео да гради независну позицију Русије у турској престоници и контролу над њеним политичким животом у циљу ефикаснијег постизања ревизије Париског мира (1856). Тежио је ка руско-турском зближавању, али само на начин који би довео до потчињавања Турске и ослобођења православних хришћана. Свој став правдао је доказима да Османско царство представља далеко мању опасност за хришћане од германске политике. На више места у дисертацији наглашена је и антигерманска црта Игњатијевљеве дипломатије, при чему је показано, на примјеру Босне и Херцеговине, а затим и његовог става према Тројецарском савезу, на који начин се она мењала и развијала.

Хипотеза да су главни ослонац у његовом дипломатском деловању у Цариграду представљали хришћански народи показала се као тачна. На више примера потврђено је да су они били укључени у планове Игњатијева о покретању заједничке ослободилачке акције и формирању Источне конфедерације хришћана. Следећа хипотеза, да се распадом идеје Балканског савеза сарадња са Србијом нашла у другом плану и да се Игњатијев окренуо сарадњи са Бугарима, такође се показала тачном. У моменту када Игњатијев схвата да су праве прилике за покретање заједничке акције пропуштене, он се окреће ка помагању појединачних циљева хришћана у Турској. Привремено одустајање Игњатијева од своје раније балканске политике, која се темељила на заједничкој антитурској акцији, највише је користило Бугарима чији је национално-политички покрет он у потпуности подржао. И наредна хипотеза, да је због подршке хришћанима и њиховим устанцима, што се показало на примеру Критског устанка, Игњатијев улазио у сукобе са надређенима, нарочито са кнезом Горчаковым, показала се тачном. Дипломатски пораз Русије после пропасти устанка на Криту приписан је закулисним радњама амбасадора Игњатијева, које су га довеле у изузетно тежак положај у Цариграду. Том приликом у Петрограду се помињала и могућност његовог опозива из турске престонице. Последња хипотеза, да је Игњатијев имао активну улогу у формирању Бугарске егзархије такође је добила своју потврду. Учешћем у грчко-бугарском црквеном спору до изражаја је дошла сва дипломатска вештина руског амбасадора. Иако је у првим годинама Игњатијев заговарао компромисно решење грчко-бугарског црквеног спора, показало се да је стварни циљ руског посланика заправо била независна Бугарска. На крају, заузимањем за бугарску страну, у преломним годинама за настанак аутокефалне бугарске цркве, Игњатијев је допринео трајној промени у односима између Русије и Цариградске патријаршије.

Поништавањем неутрализације Црног мора и приступањем Русије Тројецарском савезу, она је прихватила сва ограничења која су јој наметнута у политици према Балкану. Своје неслагање са званичним курсом политике руске владе и приступањем Тројецарском савезу, како се може видети из овог истраживања, Игњатијев је настојао да надокнади активним наступом у Цариграду и чувањем раније изграђених позиција Русије на Босфору.

Опис садржаја дисертације

Докторска дисертација кандидаткиње Маје Николић, *Гроф Николај Павлович Игњатијев и балканско питање (1864-1875)* садржи, осим основног текста (стр. 19-347), предговор (стр. 1-18), закључак (стр. 331-347), библиографију (стр. 347-364) и биографију аутора (стр. 366).

Основни део тезе подељен је на осам поглавља, од којих свако садржи више потпоглавља, уређених по хронолошком принципу. У предговору (стр. 1-18) кандидаткиња је дефинисала поље истраживања, структуру, метод и указала на кључна питања. У том делу рукописа кандидаткиња је исцрпно и критички приказала коришћене изворе и литературу.

У првом, уводном поглављу, *Руска политика на Балкану у првим годинама после Кримског рата* (стр. 19-38), приказан је нови положај Русије, после склапања мира у Паризу, којим је њен вишедеценијски протекторат над православним хришћанима у Турској препуштен гарантним силама. Овде је проучено деловање руске дипломатије на обнављању своје раније позиције на Балкану, при чему се нарочито наглашавала потреба сарадње са Француском.

Друго поглавље, *Николај Павлович Игњатијев: први успјеси и долазак у Коснатантинопољ* (стр. 39-85), обухватило је анализу порекла, породичне традиције и васпитања Н. П. Игњатијева, као и његових првих дипломатских успеха. У овом делу рада Маја Николић се осврнула на прва интересовања Н. П. Игњатијева за Источно питање. Указала је на то да је већ тада код Игњатијева видљива одбојност према западној политици и менталитету, што ће се јасно показати у време његове цариградске мисије. Изузетно дипломатско умеће, оцењено највишим оценама у МИД-у, за кратко време га је сврстало међу најбоље познаваоце источне политике. У истом поглављу истражен је четворогодишњи период у коме је Игњатијев руководио Азијским

департманом Министарства иностраних дела и показано како је уобличио сопствени програм деловања. У овом делу рада приказани су везе и облици сарадње Русије са хришћанима у Турској, као и догађаји који су претходили доласку Игњатијева у Цариград.

Треће поглавље, *Монархија и црква у Румунији (1864-1868)* (стр. 86-121) састоји се од пет потпоглавља. Овде је, на основу извештаја Игњатијева и руског конзула у Букурешту, проучено деловање руске дипломатије у питањима опстанка на власти кнеза Кузе, статуса посвећених манастира (inchnate) и избора на власт кнеза Карола. Русија је са посебном пажњом пратила политичке промене у Букурешту и избор пруског на место румунског кнеза. Главна пажња је посвећена погледима Игњатијева и његовим иницијативама у решавању тих проблема.

Четврто поглавље, *Српско питање (1864-1868)* (стр. 122-167) садржи седам потпоглавља. Она су посвећена учешћу Игњатијева у стварању Првог балканског савеза (1866-1868) и његовој подршци спољној политици српског кнеза Михаила Обреновића. Значајна пажња посвећена је анализи улоге Игњатијева у преговорима између Србије и Порте. Србија је у његовим мемоарским белешкама, све до 1868. године, представљена као сигуран ослонац руске политике на Балкану, а кнез Михаило као вођа свих балканских хришћана. У завршном делу поглавља анализирана је расправа Игњатијева о Источном питању с почетка 1868. године. Њоме је Министарству иностраних дела указао на важност заједничког грчко-словенског деловања на Балкану. У наставку овог поглавља кандидаткиња је, поред осталог, нагласила запажања Игњатијева поводом промена које ће, у српској политици, донети убиство кнеза Михаила. После тога догађаја, Игњатијев је закључио да се Србија нашла под утицајем Аустрије, па се зато окренуо ка Бугарима и њиховој борби за стицање црквене аутокефалности.

У петом поглављу, *Критски устанак (1866-1869)* (стр. 168-200) које садржи пет потпоглавља, проучени су схватања и иницијативе Игњатијева поводом устанка Грка на Криту. Наглашени су они облици његовог деловања који су излазили из оквира инструкција званичног Петрограда. У овом поглављу указано је и на тајне везе између Игњатијева и припадника хетерије какве је, осим њега, одржавало и неколико других руских конзула на Балкану. Званични Петроград, међутим, није била спреман да ризикује нове потресе у Источном питању. Његово деловање било је усмерено ка завршној фази поништавања неутрализације Црног мора. Уверење Игњатијева да устанак на Криту може да покрене општу ослободилачку акцију хришћана на Балкану,

за владу у Петрограду било је сасвим неприхватљиво. На крају овог поглавља показано је да је током 1869. године, због његовог односа према устанку на Криту, положај Игњатијева у Цариграду био нарочито осетљив и несигуран.

Поглавље *Грчко-бугарски црквени спор (1864-1873)* (стр. 201-253), посвећено је истраживању улоге која је припала Игњатијеву у завршној фази црквеног спора између Бугара и Цариградске патријаршије. Кроз седам потпоглавља показано је на који начин је Игњатијев усмеравао и контролисао изборе за патријаршијски трон, у ком смеру се одвијала сарадња са Портом, али и умереном струјом бугарског црквено-националног покрета. Истражено је и на који начин је наизглед компромисна политика Игњатијева изненада постала пробугарска, у циљу да се постигне духовна, а затим и политичка независност бугарског народа. Показано је колико је, у овом питању, до изражаја дошло самостално поступање руског амбасадора.

Поништавање неутрализације Црног мора (1866-1871), (стр. 254-276) наслов је наредног поглавља. У пет потпоглавља, на основу извора и литературе колегиница је дала критички преглед развоја дипломатске борбе Русије за укидање тачке о неутрализацији и повратак руске ратне морнарице у црноморске воде. Истакнута је разлика између званичног става кнеза Горчакова и са друге стране Игњатијева, који је сматрао да ће Русија овај циљ постићи искључиво кроз директне преговоре са Портом, без европског посредовања, и у сарадњи са балканским народима.

Последње и најобимније поглавље, *Le Vice-Sultan (1871-1875)*, (стр. 277-325), подељено на девет потпоглавља, посвећено је, према казивању самог Игњатијева, најстабилнијем раздобљу његове мисије у Цариграду. На основу мемоарских белешки Игњатијева и дипломатских извјештаја анализиран је његов политички утицај у турској престоници. Дошло се до сазнања из којих разлога су Игњатијева, тих година, називали „свемоћни руски паша“, „руски султан“ или *le vice-Sultan*. Показано је на који начин су на Игњатијева утицале промене у руској балканској политици настале после поништавања одлуке о неутрализацији Црног мора и приступања Тројецарском савезу. У мањој мери, прегледно, приказано је деловање генерала Игњатијева у балканским кнежевинама уочи избијања Велике источне кризе.

Докторска дисертација *Гроф Николај Павлович Игњатијев и балканско питање (1864-1875)* кандидаткиње Маје Николић оригинални је научни рад који представља важан допринос историографији. У њему је истражена једна од крупних тема европске историографије, личност и деловање грофа Игњатијева, кроз коју много јасније може да се сагледа историја балканских народа и Османског царства у 19. веку.

Колегиница Николић је показала да је у потпуности овладала методом историјске науке. Прикупила је и истражила доступну архивску грађу, мемоаристику и штампу, проучила литературу и написала дисертацију која је фактографски и аналитички изузетно богата и садржајна. Важно је нагласити и да је кандидаткиња показала истраживачку зрелост, с обзиром на то да није безрезервно следила постојеће резултате историографије, већ их је, на основу увида у изворе, продвргавала критичкој анализи, утемељено градећи сопствену аргументацију и самостално доносећи закључке.

Начин на који је Маја Николић реализовала истраживање најбоља је препорука за наставак њеног научног рада и усавршавања. Сходно свему поменутом, докторска дисертација *Гроф Николај Павлович Игњатијев и балканско питање (1864-1875)* садржи све компоненте једне зреле монографске студије, која би у будућности требало да буде преточена у књигу.

Закључак

На основу свега што је речено, предлажемо Наставном и научном већу Филозофског факултета у Београду да прихвати наш **позитиван реферат** и да одобри усмену одбрану докторске дисертације кандидаткиње Маје Николић, под насловом *Гроф Николај Павлович Игњатијев и балканско питање (1864-1875)*. Том приликом чланови Комисије ће изнети појединачне примедбе, сугестије и похвале.

У Београду,

30. август 2020. године

Комисија:

Др Славенко Терзић, научни саветник
Историјски институт Београд

Др Ђорђе Ђурић, ванредни професор
Филозофски факултет Новом Саду

Др Александар Животић, ванредни професор
Филозофски факултет у Београду

Др Милош Ковић, ванредни професор
Филозофски факултет у Београду
